

společnosti a přispívají k homogenizaci regionů. Mezitím se „progresivními“ stávají jiné funkce, prostorově se koncentrují..., a tak se celý cyklus vývojových stádií opakuje. Během tohoto vývoje dochází k postupnému zvětšování prostorového rámce, v němž se vývoj odehrává, a také k růstu vzájemné provázanosti prvků systému.

Co říci závěrem? Kniha je dobrým zdrojem informací pro všechny, kdo se zajímají o regionální aspekty vývoje společnosti. Přináší řadu neotřelých myšlenek a je v mnoha ohledech inspirující. Zájemcům o geografickou teorii dává nahlédnout do její bohatosti i praktické použitelnosti. Doporučuji k přečtení.

Tomáš Kostecký

**Pavel Barša: *Panství člověka a touha ženy (Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem)***

Praha, Sociologické nakladatelství 2002, 324 s.

Pokud jde o *gender studies*, český teoretický kontext zatím není nikterak připraven na to, aby se v něm objevovaly konkrétní a specializované studie o dílčích problémech a jednotlivých autorkách či autorech. To samozřejmě neznamená, že by nemělo smysl takové studie psát – právě naopak: nicméně skutečnost, že v češtině dosud chyběla fundovaná přehledová publikace, která by mohla posloužit jako jakési podloží pro konkrétnější vhledy do dané problematiky, je přinejmenším znepokojující. Fakt, že Baršova kniha tuto funkci beze zbytku plní, je o to více potěšitelná, že se nejedná o překlad, nýbrž o text napsaný přímo v češtině.

*Panství člověka a touha ženy* se snaží důkladně zmapovat velkou část proudů a koncepcí, které feministické myšlení ve druhé polovině dvacátého století přineslo, avšak zároveň je třeba zdůraznit, že vzhledem k interdisciplinárnímu přístupu, který si takový pokus ze samé své podstaty vyžaduje, teoretický

záběr této knihy výrazně přesahuje oblast feministického myšlení jako takového: mám zde na mysli zejména exkursy do politické filozofie (Locke, Hobbes, Rousseau a další) a do psychoanalýzy (Freud, K. Horney, M. Klein, Jacques Lacan). Nejde tedy jen o pozoruhodný a erudovaný úvod do feministické teorie, ale i do psychoanalýzy, filozofie a teorie kultury. Jeho široký záběr je dán samozřejmě i tím, že četba velké části teoretických textů, které v rámci feministického myšlení – a to zejména v poslední době – vznikly, vyžaduje důkladnou znalost určitého myšlenkového kontextu. Proto se v první části dostává ke slovu především jistá linie filozofického myšlení (Hobbesovo pojetí společenské smlouvy, Lockovy a Rousseauovy texty týkající se po hlavní difference, Hegelova analýza dialektiky pána a raba) a jeho kritika či reskripce ze strany genderových teoretiček, jakými jsou např. Nancy Fraser nebo Carole Pateman.

Druhá část se však již explicitně týká jednoho z hlavních témat Baršovy knihy, totiž psychoanalýzy. Freudův „kopernikánský převrat“, spočívající v decentraci subjektu, se přinejmenším od sedmdesátých let (kdy Juliet Mitchell vydala dnes již kanonickou knihu *Feminism and Psychoanalysis*) stal důležitým odrazovým můstkem pro jakoukoli reflexi ohledně statutu a povahy rodové difference. Je jistě pravda – a Barša tuto skutečnost samozřejmě neopomene zdůraznit –, že Freudova koncepce ženství je do značné míry poplatná jistému dobovému patriarchálnímu kontextu, a je zcela oprávněné říci, že „ženství je z Freudova patriarchálního hlediska zkomolenou, náhražkovitou identitou“ (str. 65). To však neplatí o Freudově metodě jako takové, neboť teoretický přístup, k němuž nám Freudův „objev“ otevírá cestu, umožňuje opustit onu verzi esencialismu, která pokládá rodovou diferencii za něco přirozeného a pevně daného, a klást si otázky ohledně procesu její konstituce. Jinak řečeno, rodová diferenciace nemá biologickou, nýbrž symbolickou povahu. Jacques Lacan, jemuž Barša věnuje následující kapitolu, tento fakt v rámci svého „návratu k Freudovi“ opakovaně zdůrazňo-

val a „uplatnil na problém konstituce subjektu strukturalistickou poučku o prvotnosti vztahů a diferencí před esencemi a identitami“ (str. 85). Stopu Lacanova důsledně držného primátu relace před esencí nesou všechny jeho provokativní výroky ohledně neexistence Ženy, absence možnosti sexuálního vztahu atd. Dotyčná přednost vztahu před pevně danou identitou je u Lacana ještě zradikalizována tím, že v rámci saussurovské dichotomie označující/označované klade jednoznačně důraz na prvek označujícího: označující v rámci lacanovského pojetí symbolická doslova „pohlcuje“ označované, anebo přesněji, každé označované se v jakémsi nekonečném procesu stává novým označujícím. Lacan tento proces nazývá „podklouzáváním“ označujícího pod označované. U znaku se proto nikdy nelze dostat nějakého definitivního, jednou provždy stanoveného významu (který by měl esenciální povahu), a v důsledku toho „jazyk a jeho znakové řečtiny nemají konce“ (str. 92).

Mohlo by se zdát, že lacanovská koncepce symbolická souvisí s problematikou rodové difference pouze nepřímou. Pravdou je ovšem pravý opak: celá jedna generace genderových teoretiků vstřebala tuto teorii – umožňující novým způsobem sledovat problematiku geneze mužské a ženské identity – natolik důkladně, že bez znalosti Lacana se při jejich četbě nemůžeme obejít.

Po exkursu do winnicottovské verze psychoanalýzy a do teorií Nancy Chodorow a Jessicy Benjamin se Barša podrobně věnuje francouzskému feminismu, pro který byla určující především jistá rozdílnost pozic, reprezentovaných Julií Kristevou na jedné straně a teoretickými jako Luce Irigaray či Hélène Cixous na straně druhé: jestliže Irigaray a Cixous dospívají na základě úvahy o lacanovské tezi, týkající se nepřítomnosti esence ženského subjektu, k obnovenému hledání specifických rysů ženské psychiky a ženského jazyka (a tedy svým způsobem k jakési důmyslnější podobě esencialismu), Kristeva této snaze vytýká iluzornost. Ze symbolická podle ní nelze tímto způsobem uniknout,

jakkoli do něj setrvale pronikají prvky předchozího stadia, které Kristeva označuje jako sémiotično (zdůrazněme ovšem, že Barša na str. 175 neopomene citovat Jane Gallop, která si všímá velmi podstatných rozdílů mezi lacanovským pojetím imaginární a kristevovskou koncepcí sémiotična) a které je v psychické ekonomii subjektu spojeno s mateřskou instancí. Intervence sémiotična do symbolického systému ovšem podle Kristevy ani zdaleka není privilegiem ženské psychiky.

Specifickou reakcí na tento rozpor by potom byl kupříkladu onen koncept „subverse identity“, jak jej v devadesátých letech rozpracovávala Judith Butler. U ní již hlavním vodítkem není psychoanalýza jako taková, jakkoli je v jejích textech neustále přítomna, ale daleko spíše důsledná kritika jakéhokoli esencialismu, inspirovaná takovými autory, jakými jsou Foucault, Nietzsche, Althusser či Derrida: tělo a jeho neměnná identita nemají podle Butler žádný esenciální statut a nejsou ničím jiným než efektem performativních aktů, jejichž iterace vytváří dojem „přirozenosti“. Toto elementární násilí Barša charakterizuje velmi jasnou formulací: „Tělesné já získává svou subjektivitu pouze prostřednictvím svého podrobení (*subjection*) normám pohlaví“ (str. 273). Kulturní subverse by měla být právě procesem, který toto násilí neprolamuje, nýbrž zviditelňuje. Parodická nápodoba sexuálních rolí, známá z rituálů amerických homosexuálních a lesbických komunit, může tímto způsobem vynášet na světlo artificialitu ustavování sexuální identity obecně. Není ostatně divu, že tento koncept imanentní subverse byl u Butler velmi často a velmi důsledně kritizován. Seyla Benhabib kupříkladu namítá, že takovýto postoj s sebou nese nutnost „ustoupení od utopie“, která se jí zdá být nepostradatelnou podmínkou jakéhokoli politického boje. Jinak řečeno, prezentujeme-li své požadavky na politické rovině, nesmíme se pojmu identity vzdát (poznamenejme ovšem, že takové gesto jistě neznamená návrat k neproblematickému esencialismu – ohledně shrnutí polemiky mezi Butler a Benhabib viz str. 279–283).

Na závěr nemohu než zdůraznit, že toto krátké shrnutí samozřejmě nemůže obsah Baršovy knihy ani zdaleka vyčerpávat. Tato kniha se recenzuje špatně; ne proto, že by jí bylo možno cokoli vytknout, ale z důvodu zcela opačného: kvůli jejímu věcnému stylu a mimořádné erudici, kterou její autor vykazuje, v podstatě nelze říci nic, co by v *Panství člověka a touze ženy* nebylo napsáno lépe (což ostatně platí i o všech předcházejících autorových knihách). Je tedy možno pouze opakovat to, co bylo řečeno na začátku: v českém kontextu se objevila vynikající přehledová publikace, která zde doposud jednoznačně chyběla. Předcházející řádky proto nelze číst jako pokus o recenzi, ale skutečně pouze jako doporučení k četbě.

Josef Fulka

**Ladislav Holý: *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti***

Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 210 s.

Sociální antropologie zatím stále českou intelektuální veřejnost nijak zvlášť nezaujala. Domácí produkce téměř chybí, překladů ze zahraniční literatury je zatím poskrovnu. Vysokoškolským oborem je sociální antropologie pouze ve dvou nových regionálních univerzitách (Plzeň a Pardubice), a to ještě jen v posledních letech. Proto je třeba uvítat překlad Holého knihy, která tím, že pojednává o Čechách v přelomových letech mezi komunismem a postkomunismem, může být výraznou pomocí pro vznikající sociální antropologii v České republice.

Ladislav Holý (1933–1997) se řadí k významným britským sociálním antropologům minulého století. Pocházel z Prahy, kde také v 50. letech studoval národopis a prehistorii, a zde se i stal sociálním antropologem již dlouho před svým odchodem do Británie prostřednictvím intenzivního studia africké kulturní a společenské problematiky. Ve spolu-

práci se svým kolegou a přítelem Milanem Stuchlíkem Holý brzo pochopil, že sociální antropologie transcendovala nenávratným způsobem vlastivědně pojatý národopis tak, jak se tradičně pěstoval ve většině kontinentální Evropy. Pochopil také, že nikam nevede ani etnologie, která se sice zabývala kulturními dějinami komparativně, ale pouze o mimoevropské populaci. Sociální antropologie sice vyšla ze zkoumání přibuzenství, ekonomiky, politiky a náboženství v mimoevropských společnostech, dokázala si však vydobýt silnou pozici mezi sociálními vědami právě tím, že její metoda intenzivního stacionárního terénního výzkumu byla aplikovatelná všude, v Evropě tak jako v Africe či Oceánii. Ostatně po většinu svého života se Holý věnoval sociální antropologii jako afrikanista. Jeho hlavní terénní výzkumy se odehrály v súdánském Dárfúru a v jihozápadní Zambii. Ovšem již od počátku působení na britských univerzitách se opět se Stuchlíkem snažil o teoretické zhodnocení svých terénních poznatků, které vyvrcholily knihou *Actions, Norms and Representations: Foundations of Anthropological Inquiry* (1983). Sociálněantropologické teorie, obsažené v tomto díle, a dále rozvíjené v editovaném sborníku *Comparative Anthropology* (1987), korespondují s pojetím kultury jako systému sdílených významů a symbolů, které lidem slouží jako prostředek k vytváření hodnotové orientace. Podle této teorie je chování lidí především řízeno jejich sdílenými kulturními hodnotami, tedy tím, v co věří, a tím, jak sami vidí a interpretují svoji činnost ve společnosti. Holý přiznává vliv amerických kulturních antropologů Geertze, Schneidera a Spira, ale snoubí jejich názory s Foucaultovým pojetím diskursu. Holý nechápe kulturu staticky, a tudíž by jeho teoretická pozice neměla být ztotožňována s postmoderním kulturalismem. Nicméně poslední Holého kniha je svědectvím o obrácení tohoto původního strukturálního funkcionalisty na kulturní interpretismus. Holý však nikdy neopustil sběr dat jako hlavní zdroj antropologického poznání a řadí se k vynikajícím terénním pracovníkům.